

ARTYKUŁY I ROZPRAWY

Krzysztof Ratajczak

Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu

ORCID: 0000-0002-1298-986X

BHW 50/2025

ISSN 1233-2224

DOI: 10.14746/bhw.2025.50.2

Studenci z Polski na uniwersytetach niemieckich w późnym średniowieczu

Abstract. Polish students at German universities in the late Middle Ages

The article aims to discuss the state of research on the issue of student mobility from Polish lands, including Royal Prussia, to universities in the Holy Empire's lands in the late Middle Ages. In my analyses, I also include territories under the rule of the Teutonic Order in the 15th century due to their ties with Poland. The most popular destination for Polish youth was the University of Prague, founded by King Charles IV of Luxembourg as the first university in the Holy Empire. The Czech university was an interesting alternative to Italian and French universities, not only for economic reasons. Other destinations to which students from Poland went were universities in Erfurt, Heidelberg, Cologne, Vienna, Würzburg, and Leipzig, as well as in Tübingen, Rostock, Greifswald, Freiburg im Breisgau, Ingolstadt, Mainz. The municipal authorities and cathedral chapters contributed to these and no other destinations, conducting an appropriate scholarship policy. Significant in this context are the relatively numerous scholarships funded from the first half of the 15th century by Prussian and Livonian cities.

The students were dominated by the sons of townspeople, both from larger cities and smaller centres. A few peasants and monks, especially Dominicans and Cistercians, were left to study. In the article, I also touch on student peregrinations of princes from the Piast dynasty.

Keywords: Medieval education, Universities in German Lands, Students, Poland

Powstanie uniwersytetu w Pradze otworzyło nowe możliwości dla studentów z ziem polskich. Fundacja Karola IV pozwoliła na znacznie tańsze uzyskanie wykształcenia uniwersyteckiego w porównaniu z kosztownymi, choćby z racji odległości, studiami na uczelniach włoskich czy francuskich.

Uniwersytet w Pradze miał być uczelnią dla całego Świętego Imperium Rzymskiego. 26 stycznia 1347 r. papież Klemens VI promulgował bullę zezwalającą na utworzenie

uczelni¹. Fundatorem nowego uniwersytetu był król czeski i cesarz Świętego Cesarstwa Karol IV Luksemburski². Wykłady na nowej uczelni rozpoczęły się w kwietniu 1348 r. Sukces nowej instytucji był natychmiastowy, ponieważ studenci z Europy Wschodniej i Środkowej, wcześniej zniechęceni kosztami i trudnościami związanymi z podróżowaniem do Francji lub Włoch, zaczęli masowo napływać do Pragi³. Uniwersytet Wiedeński założony został w 1365 r. przez arcyksięcia Rudolfa IV Habsburga⁴. Umocowaniem prawnym habsburskiej fundacji była bulla papieska, wzorowana w wielu aspektach na dokumencie wydanym dla Kazimierza Wielkiego, a odnoszącym się do jego nadania⁵. Kolejne fundacje uniwersyteckie na ziemiach niemieckich to: Erfurt – uczelnia ufundowana pod patronatem rady miejskiej (1379–1392)⁶, Heidelberg (1385–1386), Kolonia (1388). Uniwersytet w Heidelbergu posiada najstarszą wśród uniwersytetów niemieckich metrykę⁷. Jego utworzenie w 1386 r. było ukoronowaniem zabiegów elektora Ruprechta I o powiększenie terytorium Palatynatu. Mimo przyznania uniwersytetowi przez papieża i elektora szerokich przywilejów oraz posiadłości ziemskich (jako materialnej podstawy utrzymania) jego rozwój postępował początkowo dość wolno. Dopiero przyjęcie przez elektora Palatynatu kalwinizmu, a następnie przewodnictwa wśród niemieckich protestantów, stworzyło dla wszechniczy gruntowną podstawę rozkwitu. Znalazło to wyraz w nadaniu uniwersytetowi w 1558 r. przez elektora Ottheimricha nowego statutu oraz kilku spośród objętych sekularyzacją dóbr kościelnych. W rezultacie Heidelberg stał się szybko jednym z głównych ośrodków kalwinizmu w Niemczech, nazywanym powszechnie „niemiecką Genewą”⁸. Studia na miejscowym uniwersytecie

¹ *Monumenta Historica Universitatis Carolo-Ferdinandae Pragensis*, t. 2, pars 1, Pragae 1834, s. 221. Zob. też: A. Partyka, *Papieskie zatwierdzenia fundacji uniwersytetów środkowoeuropejskich w latach 1347–1386*, „Analecta Cracoviensia” 1977, 9, s. 10.

² F. Seibt, *Karol IV. Cesarz w Europie 1346–1378*, Warszawa 1996. Tu starsza literatura. Zob. też: Karol IV Luksemburski, *Liber de gestis mei = Księga moich uczynków*, tłumaczenie tekstu autobiografii z języka łacińskiego M. Nowakowska, wstęp, posł., przyp. i bibliogr. A. Paner, Gdańsk 2019.

³ J.H. Overfield, *Humanism and Scholasticism in Late Medieval Germany*, Princeton 1985, s. 6.

⁴ Przegląd literatury zob.: M. Markowski, *Uniwersytet Krakowski w kontekście środkowoeuropejskim późnego średniowiecza i wczesnej nowożytności*, Olecko 2005, s. 85 i nn.

⁵ R. Kink, *Geschichte der kaiserlichen Universität zu Wien nach den Quellen*, Bd 2, Wien 1854, Nr 3.

⁶ Zob.: R. Gramsch, *Erfurter Juristen im Spätmittelalter. Die Karrieremuster und Tätigkeitsfelder einer gelehrten Elite des 14. und 15. Jahrhunderts* [Education and Society in the Middle Ages and Renaissance, 17], Leiden–Boston 2003. Tu dalsza literatura.

⁷ G. Ritter, *Die Heidelberger Universität. Ein Stück deutscher Geschichte. Das Mittelalter (1386–1508)*, t. 1, Heidelberg 1936; E. Wolgast, *Die Universität Heidelberg: 1386–1986*, Berlin–Heidelberg 1986; M. Markowski, op. cit., s. 132–170.

⁸ Dynamikę rozwoju uczelni doskonale pokazują listy immatrykulowanych oraz księgi rektorskie. Zob.: *Die Amtsbücher der Universität Heidelberg*, Reihe A.: *Die Rektorbücher der Universität Heidelberg*, t. 1. 1386–1410, z. 1, red. J. Miethke, H. von Lutzmann, H. Weisert, N. Martin, T. Pleier, Heidelberg 1986; z. 2, red. J. Miethke, H. von Lutzmann, H. Weisert, T. Pleier, L. Schuba, Heidelberg 1990; G. Toepke, *Die Matrikel der Universität Heidelberg*, t. 1–3, Heidelberg 1889; E. Winkelmann, *Urkundenbuch der Universität Heidelberg*, t. 1–2, Heidelberg 1886.

podejmowała wówczas licznie młodzież nie tylko z krajów niemieckich, ale również z Francji, Szwajcarii i Niderlandów, a także z Polski⁹.

Do końca średniowiecza w Wiedniu studiowało 41 tys. studentów, w Erfurcie 32 tys., Kolonii 29 tys., Lipsku 28 tys. – dla porównania – w Krakowie w tym samym okresie było 20 tys. studentów¹⁰. W 1402 r. powstał uniwersytet w Würzburgu, bullę fundacyjną, podobnie jak w przypadku Erfurtu w 1392 r., wystawił papież Bonifacy IX¹¹. Uczelnia w Würzburgu upadła jednak w niedługim czasie (1413)¹². W 1409 r. papież Aleksander V afirmował powstanie uniwersytetu w Lipsku (Leipzig)¹³. Listę uniwersytetów na ziemiach niemieckich w późnym średniowieczu uzupełniają Tübingen, Rostock, Greifswald, Fryburg Bryzgowijski, Ingolstadt, Moguncja.

Celem poniższych rozważań jest przedstawienie aktualnego stanu badań nad udziałem studentów z ziem polskich w życiu uniwersyteckim uczelni znajdujących się na terenach Świętego Cesarstwa Narodu Niemieckiego, z uwzględnieniem przede wszystkim dokonań historiografii polskiej. Nauka niemiecka oraz czeska mają spore osiągnięcia w omawianej tematyce, jednak z uwagi na objętość artykułu zrezygnowałem z omówienia tego dorobku¹⁴. Z tego samego powodu nie referuję szczegółowo udziału studentów ze Śląska oraz ziem Wielkiego Księstwa Litewskiego. Księstwa śląskie w znaczącej większości odpadły od Korony już w XIV w., te natomiast, które utrzymały jeszcze niezależność, kulturowo ciążyły ku Czechom i Rzeszy¹⁵.

⁹ W. Molik, *Polacy na Uniwersytecie w Heidelbergu 1803–1870*, „Kwartalnik Historii Nauki i Techniki” 1982, t. 27, nr 2, s. 316. Zob. szerzej: D. Żołądz, *Studenci polscy z Korony i Litwy w Heidelbergu w okresie reformacji*, „Rozprawy z Dziejów Oświaty” 1994, t. 36, s. 3–17.

¹⁰ K. Ożóg, *The Role of Poland in the Intellectual Development of Europe in the Middle Ages*, Kraków 2009, s. 57.

¹¹ R. Norman, *Universities, Academics and the Great Schism*, London–New York–Melbourne 1979, s. 216–217.

¹² L. Koziół, *Polscy studenci na Uniwersytecie w Würzburgu w XVI i XVII w. – studium statystyczne*, „Rozprawy z Dziejów Oświaty” 1997, t. 38, s. 27–50, tu: s. 27; M. Markowski, op. cit., s. 245–255.

¹³ M. Markowski, op. cit., s. 256–280; E. Bünz, M. Rudersdorf, D. Döring, *Geschichte der Universität Leipzig 1409–2009*, Bd. 1, *Spätes Mittelalter und Frühe Neuzeit 1409–1830/31*, Leipzig 2009; B. Kusche, „Ego collegiatus” – *Die Magisterkollegien an der Universität Leipzig von 1409 bis zur Einführung der Reformation 1539. Eine Struktur- und personengeschichtliche Untersuchung*, t. 2, Leipzig 2009, s. 671–673; E. Bünz, *Die Leipziger Universitätsgründung – eine Folge des Kuttener Dekret*, w: *Universitäten, Landesherren und Landeskirchen: Das Kuttener Dekret von 1409 im Kontext der Epoche von der Gründung der Karlsuniversität 1348 bis zum Augsburger Religionsfrieden 1555*, hrsg. v. B. Zilynská, Praha 2010 (*Historia Universitatis Carolinae Pragensis*, t. XLIX. Fasc. 2), s. 55–64.

¹⁴ Z ogromnej liczby publikacji zob: F. Šmahel, *Pražské universitní studenstvo v předrevolučním období 1399–1419*, „Rozpravy Československé Akademie Věd” 1967, R. 77, z. 3; F. Seibt, *Johannes Hus und der Abzug der deutschen Studenten aus Prag 1409*, w: idem, *Hussitenstudien. Personen. Ereignisse. Ideen einer frühen Revolution*, „Veröffentlichungen des Collegium Carolinum”, t. 60, wyd. 2, München 1991, s. 1–15; idem, *Von Prag bis Rostock. Zur Gründung der Universitäten im Mitteleuropa*, w: idem, *Mittelalter und Gegenwart. Ausgewählte Aufsätze. Festgabe zu seinem 60. Geburtstag*, hrsg. von W. Eberhard und H.-D. Heimann, Sigmaringen 1987, s. 197–217.

¹⁵ J. Elminowski, *Stosunki polityczne między Piastami a Luksemburgami i Wittelsbachami w pierwszej połowie XIV wieku*, Toruń 2003, s. 67. Zob. też: G. Labuda, *O holdach książąt śląskich w latach 1327–1335 i uznaniu zwierzchnictwa czeskiego nad Śląskiem przez króla polskiego w latach 1335–1339*, „Roczniki

Uwzględniam natomiast studentów z ziem odzyskanych przez Królestwo Polskie w wyniku wojny trzynastoletniej.

*

Niezwykle ważnym i popularnym wśród studentów z ziem polskich uniwersytetem była uczelnia w Pradze¹⁶. Stolica Czech była w pełnym średniowieczu najważniejszym centrum intelektualnym Środkowo-Wschodniej Europy. W latach 1367–1419 studiowało tu ok. 18–20 tys. studentów z niemal całej Europy¹⁷. Od 1360 r. funkcjonowały na uniwersytecie praskim cztery nacje: czeska, polska, bawarska oraz saska¹⁸. Polska nacja w Pradze grupowała studentów ze Śląska, Turynii, Pomorza, Łużyc, Miśni, Prus, Warmii, Litwy i Łotwy. Do nacji w latach 1372–1418 należało 925 studentów, co stanowiło ok. 30% wszystkich immatrykulowanych w Pradze. Trzeba jednak podkreślić, że wbrew swojej nazwie nacja polska była zdominowana przez żywioł niemiecki. Na wydziale sztuk, przy podobnej proporcji – 5 tys. W latach 1398–1409 nacja polska stała się najliczniejszą, obejmując niemal 30% wszystkich studentów w Pradze¹⁹. Z ziem polskich na obu uczelniach było ok. 1000 osób²⁰. Polacy chętnie podejmowali pracę dydaktyczną nad Wełtawą²¹. W związku z kryzysem uczelni w XV w. liczba studentów zmalała w bardzo dużym stopniu²². Po 1409 r. studenci pochodzący ze Śląska gremialnie przenieśli się do Lipska, gdzie również funkcjonowała nacja polska²³. Co więcej – pierwszym

Historyczne” 1977, t. 43; W. Iwańczak, *Jan Luksemburski a Polska*, w: *Polacy w Czechach, Czesi w Polsce. X–XVIII wiek*, red. H. Gmiterek, W. Iwańczak, Lublin 2004, s. 13–30. Na temat studentów ze Śląska zob.: W. Wostry, *Die Schlesier an der Universität Prag vor 1409*, „Zeitschrift des Vereins für Geschichte Schlesiens” 1932, t. 66, 1932, s. 1–33; F. Machilek, *Die Schlesier an der Universität Prag vor 1409. Ein Forschungsbericht*, „Archiv für schlesische Kirchengeschichte” 1974, Bd. 32, s. 81–102.

¹⁶ Dzieje uniwersytetów praskich omawia ostatnio R.T. Tomczak, *Kontakty edukacyjne Polaków z uniwersytetami praskimi w okresie średniowiecza. Studium prozopograficzne*, Poznań 2020, passim.

¹⁷ Zob. z obszernej literatury: *The First Decades of Prague University: Transforming Intellectual Space in 14th Century Central Europe*, red. J. Odstrčilík, F. Batista, R. Burgazzi, Prague 2016; *Dějiny Univerzity Karlovy 1347/48–1622*, vol. 1, red. M. Svatoš, Praha 1995; F. Šmahel, *Alma Mater Pragensis. Studie k počátkům Univerzity Karlovy*, Praha 2016.

¹⁸ R.T. Tomczak, *Kontakty edukacyjne Polaków*, op. cit., s. 22.

¹⁹ Ibidem, s. 43.

²⁰ K. Ozóg, *The Role of Poland in the Intellectual Development*, op. cit., s. 71.

²¹ J. Krzyżaniakowa, *Profesorowie krakowscy na uniwersytecie w Pradze – ich mistrzowie i koledzy*, w: *Cracovia – Polonia – Europa. Studia z dziejów średniowiecza ofiarowane Jerzemu Wyrozumskiemu w sześćdziesiątą rocznicę urodzin i czterdziestolecie pracy naukowej*, red. W. Bukowski i in., Kraków 1995, s. 505–527. Tu dalsza literatura.

²² Eadem, *Ostatni Polacy na Uniwersytecie Praskim w XV wieku*, w: *Scriptura, custos, memoriae. Prace historyczne*, red. D. Zydorek, Poznań 2001, s. 437–459.

²³ R. Heck, *Związki Śląska z Polską w XIV i XV w.*, w: *Śląsk i Pomorze w historii stosunków polsko-niemieckich w średniowieczu. XII Konferencja Wspólnej Komisji Podręcznikowej PRL – RFN Historyków 5–10 VI 1979 r.*, Olsztyn, red. M. Biskup, Poznań 1987, s. 75.

rektorem został przedstawiciel nacji polskiej – Jan z Ziębic na Śląsku²⁴. Około 1412 r. uniwersytet mocno stracił na międzynarodowym prestiżu, a studenci wybierali konkurencyjne uczelnie w Krakowie, Wiedniu czy Heidelbergu.

Wzrost liczby studentów z Królestwa Polskiego na uniwersytecie praskim w latach 1373–1419 był spowodowany przede wszystkim zawieszeniem działalności Akademii Krakowskiej po 1370 r. Dla polskiej młodzieży Praga była najbliższym pod względem geograficznym uniwersytetem i to w dodatku będącym w bardzo dobrej kondycji naukowej. Na uniwersytecie trójwydziałowym studiowało w tym okresie 116 studentów z Polski. Z tej liczby 56 studentów zdobyło stopień bakałarza sztuk, a 25 zostało dopuszczonych do egzaminu bakałarskiego, 23 uzyskało stopnie bakałarza i mistrza sztuk. Z grona 116 studentów aż 28 kontynuowało swoje studia na praskim Uniwersytecie Prawniczym²⁵. W Pradze studiowali m.in. późniejsi profesorowie Akademii Krakowskiej: Stanisław ze Skarbimierza (ok. 1360–1431) – lata studiów w Pradze: 1382–1396, a następnie doktorat w 1400 i 1413; Jan Isner (ok. 1345–1411), pochodzący z Opola²⁶; Mateusz z Krakowa (zm. 1410), który przyczynił się także do założenia uniwersytetu w Heidelbergu (1386), konsultował też i pomagał w próbie założenia krzyżackiego uniwersytetu w Chełmnie (1387). Ostatecznie Mateusz powrócił do Heidelbergu, gdzie zmarł²⁷. Wykształcenie w Pradze zdobył również Elias z Wąwolnicy (zm. po 1456), profesor teologii i rektor krakowskiej Akademii²⁸. Do 1409 r. w Pradze studiowało blisko 1000 osób z Polski, nie licząc Śląska²⁹. Studia w Pradze były tańsze w porównaniu do kosztów studiowania na uczelniach włoskich czy francuskich i przez to dostępne również dla uboższych³⁰. Co znamienne, do cesarskiego uniwersytetu udawali się młodzi mieszcianie krakowscy, dysponujący przecież w swoim mieście odnowioną Akademią³¹. W Pradze studiowali m.in. późniejsi biskupi: Piotr Wysz, Andrzej

²⁴ M. Markowski, op. cit., s. 259.

²⁵ R.T. Tomczak, *Kontakty edukacyjne Polaków*, op. cit., s. 54–55.

²⁶ Lub z Bytomia, jak dowiódł ostatnio R.T. Tomczak, *Kontakty edukacyjne Polaków*, op. cit., s. 56. Do praskiej metryki jurystów Jan zapisał się jako *Johannes Ysemer de Bittenheim*. Isner ufundował w Pradze bursę dla ubogich studentów polskiej nacji, a w 1400 r. postanowił w testamencie, że po jego śmierci w domu znajdującym się przy ulicy Křižovnickiej będą mieszkać biedni polscy studenci i mistrzowie. Ibidem, s. 56.

²⁷ Szerzej: J. Krzyżaniakowa, *Mateusz z Krakowa. Działalność w Pradze w latach 1355–1394*, w: eadem, *Nie ma historii bez człowieka. Studia z dziejów średniowiecza*, Poznań 2011, s. 35–73; M. Nuding, *Matthäus von Krakau. Theologie, Politiker, Kirchenreform in Krakau, Prag und Heidelberg zur Zeit des Grossen Abendländischen Schismas*, Tübingen 2007.

²⁸ J. Krzyżaniakowa, *Profesorowie krakowscy na uniwersytecie w Pradze*, op. cit., s. 505–527.

²⁹ J. Triška, *Repertorium biographicum Universitatis Pragensis praeussitae 1348–1409*, Praha 1981.

³⁰ K. Ożóg, *Wpływ środowiska uniwersyteckiego na kształtowanie i rozwój kultury religijnej w Polsce średniowiecznej*, w: *Animarum cultura. Studia nad kulturą religijną na ziemiach polskich w średniowieczu*, t. 1, *Struktury kościelno-publiczne*, red. H. Manikowska, W. Brojer, Warszawa 2008, s. 422.

³¹ Idem, *Studia Krakowian na praskim uniwersytecie do początku XV w.*, w: *Miasta, ludzie, instytucje, znaki. Księga jubileuszowa ofiarowana Profesor Bożenie Wýrozumskiej w 75. rocznicę urodzin*, red. Z. Piech, Kraków 2008, s. 637–652.

Łaskarzyc, Mikołaj Kurowski, Mikołaj Gorzykowski, Maciej z Sandomierza³². Studia praskie Andrzeja Łaskarza rozpoczęły się prawdopodobnie ok. 1379/1380, tu przyszły biskup poznański zetknął się z prądami reformy Kościoła. Po 1393 r. kontynuował studia na wydziale prawa³³. Michał Kurowski zapisał się na studia prawdopodobnie ok. 1383 r., w 1385 r. mógł cieszyć się ze stopnia bakałarza, natomiast w 1389 r. obronił magisterium³⁴. Stanisław Ciołek pojawił się w Pradze w 1392 r., zapisał się wówczas na wydział prawa, ok. 1400 r. uzyskał tu tytuł bakałarza *artes*³⁵. Praga była też miejscem uzupełniających studiów odbytych przez późniejszego biskupa płockiego Jakuba z Kurdwanowa³⁶. Filozofię w Pradze studiował także Andrzej z Kokorzyna. W 1399 r. zdobył tu tytuł bakałarza i magistra, w jego karierze odnotować można godność rektora Akademii Krakowskiej, był kanclerzem królowej Zofii Holszańskiej, biskupem przemyskim³⁷. Niemal 40 mistrzów odnowionej Akademii Krakowskiej odbyło wcześniej studia w Pradze, wpływ tej uczelni był zatem ogromny³⁸. Wśród grona komisji przygotowującej statuty odnowionego uniwersytetu był Mikołaj z Pyzdr, który w Pradze otrzymał bakałareat (1383), magisterium (1386) oraz bakałareat teologii (1393)³⁹. W 1406 r. Mikołaj został rektorem krakowskiego uniwersytetu. Popularności Pragi sprzyjał w tym okresie kryzys Uniwersytetu Paryskiego w wyniku schizmy w 1378 r. – spora część profesury paryskiej przeniosła się w tym okresie właśnie do Pragi⁴⁰. Ponad 30 prałatów i kanoników z kapituł poznańskiej i gnieźnieńskiej studiowało w Pradze. W 1407 r., według obliczeń Krzysztofa Ożoga, absolwenci prasy stanowili 30% składu obu kapituł⁴¹. Na podstawie badań dokonanych przez Martę Czyżak stwierdzić można, że w okresie 1408–1448 studia w Pradze odbyło 16 członków kapituły katedralnej w Gnieźnie, zaledwie jeden kanonik gnieźnieński – Władysław z Oporowa studiował w Wiedniu (1415), a później przeniósł się on do Padwy na dalsze studia

³² K. Ożóg, *Praskie studia prałatów i kanoników katedralnych metropolii gnieźnieńskiej w drugiej połowie XIV i na początku XV wieku. Uwagi o dotychczasowych badaniach nad kapitułami polskimi jako ośrodkami kultury umysłowej*, w: *Duchowieństwo kapitułne w Polsce średniowiecznej i wczesnonowożytnej*, red. A. Radziwiński, Toruń 2000, s. 133–162.

³³ J. Krzyżaniakowa, *Studia praskie urzędników kancelarii Jadwigi i Jagielly (problem identyfikacji)*, w: eadem, *„Nie ma historii bez człowieka”*. *Studia z dziejów średniowiecza*, Poznań 2011, s. 104.

³⁴ Ibidem, s. 104.

³⁵ Ibidem, s. 105.

³⁶ L. Zygmier, *Początki kariery kościelnej Jakuba z Kurdwanowa herbu Syrokomla*, w: *Duchowieństwo kapitułne w Polsce średniowiecznej i wczesnonowożytnej*, red. A. Radziwiński, Toruń 2000, s. 209.

³⁷ W. Bielak, *Devotio moderna w polskich traktatach duszpasterskich powstałych do połowy XV wieku*, Lublin 2002, s. 126.

³⁸ Por. M. Kowalczyk, *Colligite fragmenta ne pereant... Studia z dziejów Uniwersytetu Krakowskiego w średniowieczu*, Kraków 2010, *passim*.

³⁹ W. Bielak, *Devotio moderna*, op. cit., s. 85.

⁴⁰ K. Ożóg, *Praskie studia prałatów i kanoników katedralnych*, op. cit., s. 138.

⁴¹ Ibidem, s. 151 i n.

prawnicze⁴². Jeśli chodzi natomiast o członków kapituły poznańskiej, to na podstawie badań przeprowadzonych przez Pawła Dembińskiego, a obejmujących lata 1428–1500, można stwierdzić ukończenie studiów w Pradze przez 11 kanoników (dla porównania – w tym samym czasie w Krakowie studia odbyły 152 osoby), z kolei niewielką popularnością cieszył się nieodległy od Poznania Lipsk – tylko 3 kanoników wybrało ten uniwersytet – dla porównania – na studia do Bolonii i Rzymu udało się po 14 członków kapituły, a Padwę wybrało 6 osób⁴³. Dembiński podkreśla, że uniwersytet w Pradze stracił na popularności po 1409 r.⁴⁴ Zdecydowana przewaga Akademii Krakowskiej jako miejsca podejmowania studiów wynikała z polityki kapituły, która w 1446 r. ograniczyła liczbę stypendiów na studia do 2 jednocześnie, a równolegle zmniejszono wysokość stypendium. Zmiany te tłumaczono znaczną liczbą pragnących studiować kanoników⁴⁵.

Pośród studentów z Królestwa Polskiego, którzy wybrali Uniwersytet Praski w latach 1373–1419, dominowali studenci z Małopolski – 53 osoby, Wielkopolski – 31 osób i Mazowsza – 24 osoby. 21 studentów pisało się z Krakowa, a 4 z Poznania, po 3 z Sandomierza, Szydłowa, Płocka, Kalisza, Ciechanowa i Radomia⁴⁶. Z tej grupy ok. 60% wywodziło się z mieszczaństwa, a 24% ze szlachty. W przypadku Uniwersytetu Prawniczego w latach 1372–1417 na 932 studentów nacji polskiej udało się zidentyfikować 115 studentów pochodzących z Królestwa Polskiego. Polacy stanowili 12% składu osobowego nacji, a studenci z Prus 15%. Co ciekawe, przeważali studenci z Wielkopolski – 37 osób, którzy dominowali nad Małopolanami – 30 osób i Mazowszanami – 26 osób. W sumie 28% wszystkich studentów prawa posiadało jakiegokolwiek urzędy kościelne, prebendy lub beneficja. Z warstwy szlacheckiej pochodziło 57% studentów, z mieszczaństwa 26%, a z chłopstwa – 7%⁴⁷. Łącznie na obu praskich uniwersytetach przed 1419 r. studiowało ok. 600 studentów z Polski⁴⁸. Uniwersytet utrakwistyczny, funkcjonujący w Pradze po 1419/1420 r. nie przyciągał już większej liczby studentów z Polski: w latach 1419–1526 udało się zidentyfikować jedynie 15 osób⁴⁹. Większość z nich pochodziła z Wielkopolski, gdzie wpływy husycyzmu były stosunkowo silne⁵⁰.

⁴² Autorka zestawiała biogramy 101 członków kapituły gnieźnieńskiej z okresu 1408–1448. M. Czyżak, *Kapituła katedralna w Gnieźnie w świetle metryki z lat 1408–1448*, Poznań 2003, passim.

⁴³ P. Dembiński, *Poznańska kapituła katedralna schyłku wieków średnich. Studium prozopograficzne 1428–1500*, Poznań 2012, s. 157–163.

⁴⁴ Ibidem, s. 161.

⁴⁵ Ibidem, s. 157.

⁴⁶ R.T. Tomczak, *Kontakty edukacyjne Polaków*, op. cit., s. 60.

⁴⁷ Ibidem, s. 90–94.

⁴⁸ W dotychczasowej literaturze przyjęło się mówić o ok. 1000 polskich studentów w Pradze.

⁴⁹ R.T. Tomczak, *Kontakty edukacyjne Polaków*, op. cit., s. 135–140.

⁵⁰ Literaturę do tego zagadnienia podają w: K. Ratajczak, *The school legislation of the catholic church in the hussite times*, „Saeculum Christianum” 2020, t. 27, z. 2, s. 63–76.

Wzrastający dobrobyt i rozwój gospodarczy miast na ziemiach państwa zakonu krzyżackiego w Prusach spowodował wzrost edukacji i kultury mieszczańskiej. Podobnie jak w miastach hanzeatyckich zaczęły działać szkoły, w których uczono przede wszystkim łaciny, czytania, pisania i rachunków. Ten proces obserwujemy już od 2. poł. XIV w. (Toruń, Elbląg, Gdańsk)⁵¹. Stopniowo zaczęto wprowadzać szerszy program obejmujący zarówno *trivium*, jak i *quadrivium*. Absolwenci tych szkół podejmowali studia w Pradze, Lipsku, Rostoku, Wiedniu, Krakowie, Bolonii, Padwie i Paryżu⁵². Byli oni wspierani finansowo zarówno przez Krzyżaków, jak i przez rady miejskie, a także przez prywatne fundacje zakładane przez profesorów⁵³. Wielu z nich po uzyskaniu święceń duchownych zostawało członkami zakonu, często pełniąc funkcje w administracji państwowej oraz dyplomacji⁵⁴. Spora grupa mieszczan toruńskich wyjechała w latach 1356–1525 na studia uniwersyteckie. Jakkolwiek najbardziej popularną uczelnią pozostawał w tym okresie Kraków (116 osób), to spora grupa torunian wybrała na miejsce studiowania Lipsk – 113 osób, inne wybierane uczelnie to: Wiedeń (29 osób), Kolonia (27), Praga (22 studentów). Mniejszą popularnością cieszyły się studia we Frankfurcie, Rostoku, Wittenberdze, Erfurcie, Heidelbergu, Ingolstadt, Bazylei. Co znamienne – do Paryża na studia udało się zaledwie 4 studentów z Torunia, a kilku wybrało się na studia włoskie (Padwa, Ferrara), jedna osoba udała się do Orleanu⁵⁵. W Lipsku od 1409 r. istniała nacja polska (obok miśnieńskiej, saskiej i bawarskiej), która funkcjonowała w oparciu o kolegium św. Marii Dziewicy. Od 1422 r. obejmowała ona studentów zarówno z monarchii jagiellońskiej, jak i ze Śląska, państwa zakonnego, Czech i Moraw oraz Austrii⁵⁶. Jeśli chodzi o studentów z państwa zakonnego (a później Prus Królewskich), to przeważali synowie mieszczańscy z Gdańska, Torunia, Elbląga. Część z nich określano mianem „Prutheni” lub „Poloni”. Łącznie w latach 1466–1539 odnotowano w metryce uniwersyteckiej 89 studentów z Gdańska, 72 z Torunia, 48 z Braniewa, 31 z Elbląga, 15 z Malborka, ale także przedstawicieli innych mniejszych miast. Ogółem z Prus Królewskich do Lipska przybyło 389 scholarów⁵⁷.

⁵¹ K. Grążawski, *Życie codzienne miast zakonu krzyżackiego w Prusach*, Olsztyn 2022, s. 181.

⁵² J. Tandecki, *Obywatele miast pruskich w zakonie krzyżackim*, w: *Zakon Krzyżacki a społeczeństwo państwa w Prusach. Zbiór studiów*, red. Z.H. Nowak, Toruń 1995, s. 41.

⁵³ K. Grążawski, op. cit., s. 182.

⁵⁴ Z.H. Nowak, *O sposobach werbowania intelektualistów do Zakonu Krzyżackiego w Prusach w pierwszej połowie XV wieku*, „Zapiski Historyczne” 1980, t. 45, z. 2, s. 101–102.

⁵⁵ Dane za: K. Mikulski, *Mieszczanie toruńscy w kapitule warmińskiej i chełmińskiej*, w: *Duchowieństwo kapitulne w Polsce średniowiecznej i wczesnonowożytnej. Pochodzenie i funkcjonowanie elity kościelnej*, red. A. Radziwiński, Toruń 2000, s. 101–116.

⁵⁶ S. Tomkowicz, *Metrica nec non liber de nationis Polonicae Universitatis Lipsiensis ab Anno 1409 – usque ad 1600*, Kraków 1881; zob. też M. Biskup, *Die Bedeutung der Leipziger Universität für das intellektuelle Leben des polnischen Staates im 15. bis zur Mitte des 16. Jahrhunderts*, w: idem, *Opera minora. Studia z dziejów zakonu krzyżackiego, Prus, Polski i krajów nadbałtyckich*, Toruń 2002, s. 416.

⁵⁷ M. Biskup, op. cit., s. 422.

Wśród młodzieży pochodzącej z Warmii najbardziej popularne były uczelnie w Lipsku (380 osób wpisanych do metryki uniwersyteckiej do 1525 r.) i Krakowie (195 osób). Co najmniej 105 Warmiaków wpisało się do metryk Pragi, prawie tyle samo w Wiedniu (100) oraz we Frankfurcie nad Odrą (95). Inne uniwersytety przyjęły znacznie mniejszą liczbę studentów warmińskich: Rostok (44), Bolonia (31), Kolonia (21), Wittenberga (15), Paryż (14), Erfurt i Greifswald po 11⁵⁸. Wśród uboższych studentów przeważali synowie drobnych kupców i rzemieślników, którzy poprzestawali zwykle na odwiedzeniu uczelni niemieckich (głównie Lipska) oraz zdobyciu stopnia bakałarza sztuk wyzwolonych⁵⁹.

Wśród ośrodków akademickich wybieranych przez studentów z Bytowa, Łęborka i Leby najbardziej popularnym był Rostok. Na tę uczelnię zapisało się 13 z 28 znanych z metryk uniwersyteckich studentów. Szczególny wzrost liczby studiujących nastąpił w 2. poł. XV w. Drugim ośrodkiem naukowym, do którego przybywała młodzież z omawianego okręgu, był Lipsk – studiowało tu 5 osób. Studia w tym ośrodku naukowym podejmowano już w 1. poł. XV w. oraz w trakcie i tuż po wojnie trzynastoletniej. Pozostałe uniwersytety cieszyły się mniejszą popularnością. Przed wojną z zakonem krzyżackim (1454–1466) odnotowano w metryce wiedeńskiej trzech studentów⁶⁰. Obecność studentów z Bytowa i Łęborka na Uniwersytecie Lipskim w 1. poł. XV w. i w pierwszych latach po wojnie trzynastoletniej wynika z popularności tego ośrodka naukowego wśród młodzieży państwa krzyżackiego w owym czasie. Lipska uczelnia stała się od momentu jej utworzenia w 1409 r. często odwiedzanym miejscem studiów przez studentów z państwa zakonnego i przejęła rolę dotychczasowych ośrodków – Pragi i uczelni włoskich⁶¹. Większość znanych studentów z tego obszaru udawała się na studia do Rostoku. Świadczy to więc o tym, że ta właśnie uczelnia stała się uniwersytetem krajowym dla okręgu bytowsko-łęborskiego w średniowieczu – tak jak Kraków dla Prus Królewskich po 1466 r.⁶² Badania Z.H. Nowaka pokazały, że w późnym średniowieczu więcej studentów z obszaru Pomorza Wschodniego zapisywało się właśnie na studia w Rostoku, a nie Gryfii⁶³.

W XV w. studenci z Polski zapisywali się na studia również w takich uczelniach, jak: Wiedeń, Heidelberg, Kolonia, Lipsk. W Kolonii studiowali mieszczańskie z miast pomorskich, m.in. Torunia, Gdańsk, Fromborka, a także mniejszych ośrodków⁶⁴.

⁵⁸ T. Borawska, *Czynniki kulturotwórcze na Warmii w średniowieczu i w czasach nowożytnych*, „Komunikaty Mazursko-Warmińskie” 2004, nr 4, s. 445.

⁵⁹ Ibidem.

⁶⁰ M. Kurr, *Studenci Bytowa, Łęborka i Leby w okresie średniowiecza do 1525 roku*, „Acta Cassubiana” 2008, t. 10, s. 32–33. Zob. także zestawienia tabelaryczne i indeks studentów, ibidem, s. 37–40.

⁶¹ Ibidem, s. 33.

⁶² Ibidem.

⁶³ Z.H. Nowak, *Związki Prus z uniwersytetami w Rostocku i Gryfii w XV i początkach XVI wieku*, „Zapiski Historyczne” 1968, t. 33, z. 4, s. 35.

⁶⁴ Zob. R.Ch. Schwingers, *The Repertorium Academicum Germanicum (RAG) and the Geography of German Universities and Academics (1350–1550)*, w: *Geographies of the University*, red. P. Meusburger,

Nieco mniejsza grupa wybrała się do Erfurtu⁶⁵. Uniwersytet w Greifswaldzie wybierali w latach 1425–1550 studenci z takich ośrodków, jak: Kołobrzeg, Koszalin, Słupsk⁶⁶. Uniwersytet w Wittenberdze wybierali w latach 1502–1550 studenci z Pomorza Zachodniego, ale także z Prus Królewskich, Torunia, Poznania⁶⁷. Podobny region rekrutacyjny miał uniwersytet w Lipsku, Wiedniu i Heidelbergu⁶⁸. Jak wspomniano wyżej, nacja polska na uniwersytecie w Lipsku funkcjonowała od 1409 r., a w połowie XV w. studenci z ziem polskich stanowili ok. 20% społeczności uniwersyteckiej (w okresie 1416–1420 było to 247 studentów wobec 1081 scholarów całego uniwersytetu)⁶⁹. Wywodzili się oni głównie z diecezji poznańskiej i ze Śląska, przy czym dominowali studenci ze Wschowy (18), Poznania, Kościana, Kalisza (po 11 osób z każdego z tych miast)⁷⁰. Do metryki uniwersyteckiej wpisało się także 11 studentów z Krakowa. W sumie studenci z ziem polskich stanowili zazwyczaj połowę składu nacji polskiej⁷¹. Brakuje szczegółowych studiów prozopograficznych, które ukazałyby skalę migracji studenckich na poszczególne uniwersytety niemieckie. Jednymi z nielicznych opracowań są artykuły Teresy Borawskiej i Mariana Pawłaka na temat wyjazdów na studia mieszczan grudziądzkich⁷². Pierwszym zanotowanym z podaniem nazwy Grudziądza studentem był Mikołaj, przyjęty w 1372 r. na wydział prawa uniwersytetu w Pradze czeskiej. Do końca panowania Krzyżaków w Grudziądzu w metrykach wyższych uczelni odnotowano nazwiska około 40 grudziądzan⁷³. Mieszkańcy Grudziądza, obok takich destynacji jak Kraków czy uniwersytety włoskie, podejmowali studia w Pradze, Wiedniu, Kolonii, Lipsku. Rządziej natomiast pojawiali się w Heidelbergu i Rostoku. Ten model kształcenia męskiej młodzieży był kontynuowany także po inkorporowaniu Grudziądza wraz z całymi Prusami do

M. Heffernam, L. Suarsama, Heidelberg 2018 [*Knowledge and Space*, vol. 12], fig. 2.8, s. 36. Zob. także literaturę przedmiotu, s. 39–42.

⁶⁵ Ibidem.

⁶⁶ Ibidem, fig. 2.9, s. 37.

⁶⁷ Ibidem, fig. 2.10, s. 38.

⁶⁸ Ibidem, fig. 2.11, s. 39.

⁶⁹ M. Biskup, *Die Bedeutung der Leipziger Universität*, op. cit., s. 418.

⁷⁰ Z. Wielgosz, *Studia uniwersyteckie Kościaniaków w okresie Odrodzenia*, „Pamiętnik Towarzystwa Miłośników Ziemi Kościańskiej” [1961–1971] wyd. 1972, s. 87–100; idem, *Z dziejów reformacji w renesansowym Kościanie*, w: *Mente et litteris. O kulturze i społeczeństwie wieków średnich*, red. H. Chłopocka i in., Poznań 1984, s. 333–338. Autor ten podkreśla także, że Kościan utrzymywał ożywione kontakty z Królewcem i tamtejszym uniwersytetem.

⁷¹ M. Biskup, op. cit., s. 419.

⁷² T. Borawska, *Studia uniwersyteckie młodzieży grudziądzkiej w średniowieczu i u progu czasów nowożytnych (XIV–XVI wiek)*, „Rocznik Grudziądzki” 2012, t. 20, s. 43–65; M. Pawlak, *Studia uniwersyteckie grudziądzan w epoce staropolskiej*, „Zeszyty Naukowe Wyższej Szkoły Pedagogicznej w Bydgoszczy. Studia historyczne” 1993, z. 3, s. 59 i nn.

⁷³ M. Pawlak, *Studia uniwersyteckie grudziądzan*, op. cit., s. 60.

państwa polskiego⁷⁴. Wiadomo, że na uniwersytet w Wiedniu zapisała się spora grupa studentów ze Śląska, ale bywali tu także studenci z Krakowa⁷⁵.

Swoj udział w wyjazdach na uniwersytety niemieckie w okresie średniowiecza mieli też profeszi dominikańscy. W 1316 r. kapituła generalna zakonu dominikańskiego uznała, że prowincje Polski, Czech, Węgier i Danii mają prawo posyłania po 2 studentów do studiów generalnych we Włoszech i Niemczech⁷⁶. Począwszy od 1326 r. mogli oni udawać się do wszystkich studiów generalnych⁷⁷. Według badań Jerzego Kłoczowskiego w okresie średniowiecza z prowincji polskiej zakonu dominikańskiego na studia zagraniczne skierowano 170 dominikanów, przy czym wyjechali oni do 24 studiów zakonnych. Największą popularnością w okresie 1420–1520 cieszyły się z interesujących nas lokalizacji: Kolonia (36 osób), Erfurt (9 osób), Wiedeń (8), Lipsk (7), Heidelberg (5 osób)⁷⁸. Na studia udawali się polscy dominikanie także do Pragi, Rostoku (fundacja 1421), Gryfii (fundacja 1456).

Z podobną sytuacją mamy do czynienia także w przypadku studentów z klasztorów cysterskich znajdujących się na ziemiach polskich. Różnicą będzie jednak fakt, że o ile dominikanie rekrutowali do nowicjuszy z mieszczaństwa miejscowego, o tyle prawie do końca średniowiecza mury cysterskich klasztorów były niemal niedostępne dla polskich kandydatów⁷⁹. Z reguły w większych ośrodkach akademickich w Europie istniały cysterskie kolegia⁸⁰. Zdaniem Krzysztofa Kaczmarka ślady pobytu polskich cystersów da się stwierdzić w Lipsku (w okresie od XIV do połowy XVI w. było to 27 osób), a także w Wiedniu, Heidelbergu, Rostoku, Kolonii, Frankfurtu nad Odrą, Erfurcie – to łącznie 45 osób, głównie z klasztorów pomorskich⁸¹. Naturalnie znacznie więcej mnichów cysterskich z ziem polskich podejmowało studia w Krakowie (117 osób w okresie 1404–1541)⁸². Było to wynikiem wydanego w 1401 r. przez papieża Bonifacego IX polecenia, aby cystersi z Polski podejmowali studia w Krakowie. Niemniej jednak w 1411 r. kapituła generalna zakonu postanowiła, że studenci z Polski mogą udawać się na studia

⁷⁴ Ibidem.

⁷⁵ Byli to m.in.: Mikołaj z Krakowa (1410), Szymon z Krakowa (1413), Jerzy z Krakowa (1419), Stanisław z Krakowa – na podstawie metryki wiedeńskiej. Zob. M. Markowski, op. cit, s. 100.

⁷⁶ J. Kłoczowski, *Polska prowincja dominikańska w średniowieczu i Rzeczypospolitej Obojga (wielu) narodów*, Poznań 2008 [*Studia nad historią dominikanów w Polsce*, t. 5], s. 331.

⁷⁷ Ibidem, s. 143 i nn.

⁷⁸ J. Kłoczowski, *Zakon braci kaznodziejów w Polsce 1222–1972. Zarys dziejów*, w: *Studia nad historią dominikanów w Polsce 1222–1972*, red. J. Kłoczowski, t. 1, Warszawa 1975, s. 52.

⁷⁹ Nakaz przyjmowania kandydatów z Polski do konwentów cysterskich wydał w 1511 r. sejm w Piotrkowie. K. Ratajczak, *Szkolnictwo w Wielkopolsce na tle sąsiadów w okresie średniowiecza*, Poznań 2017, s. 255.

⁸⁰ K. Kaczmarek, *Studia uniwersyteckie cystersów z ziem polskich w okresie średniowiecza*, Poznań 2002, s. 49–72.

⁸¹ Ibidem, s. 128–133. Por.: H. Leszczyński, *Studia w klasztorach cysterskich XIII–XIX wieku*, w: *Historia i kultura cystersów w dawnej Polsce i ich europejskie związki*, red. J. Strzelczyk, Poznań 1997, s. 345 i nn.

⁸² Ibidem, tabela, s. 112–115.

do kolegium św. Mikołaja w Wiedniu, a ze Śląska i Łużyc – do Pragi, przy czym już w 1413 r. destynację tę zastąpił uniwersytet w Lipsku (kolegium cysterskie przeniesione zostało z Pragi do Lipska już w 1411 r.)⁸³. Na marginesie dodać można, że od 1424 r. zdominowane przez Niemców klasztory cysterskie w Wielkopolsce sabotowały nakaz posyłania mnichów na studia w Akademii Krakowskiej⁸⁴. W Pradze podejmowali studia uniwersyteckie również franciszkanie z prowincji polsko-czeskiej – tak działo się do zamknięcia fakultetu teologii w Pradze w 1437 r.⁸⁵ W przypadku studentów-zakonników widać szczególne upodobanie do uniwersytetu w Kolonii, założonego w jednym z największych niemieckich miast, w którym na długo przed fundacją uniwersytecką istniały znakomite kolegia zakonne: dominikanów (1248), franciszkanów (początek XIV w.), karmelitów i augustianów (1290)⁸⁶. Powstanie uniwersytetu w Kolonii w 1388 r. było jednak wynikiem działań ze strony władz miejskich⁸⁷. Również w Erfurcie działały prowincjonalne studia generalne franciszkanów, dominikanów, augustianów, które stały się podstawą erfurckiego wydziału teologii⁸⁸.

Wśród studentów średniowiecznych uniwersytetów na ziemiach niemieckich doszukiwać się można także książąt z dynastii Piastów. Prawdopodobnie studentem w Pradze był książę opolski Bolko IV lub jego syn Bolko V⁸⁹. Książę nie zakończył pobytu na uniwersytecie zdobyciem tytułu naukowego, wydaje się jednak, że nie miało to w jego wypadku żadnego znaczenia. Być może studentem w Pradze był książę Władysław Opolczyk (ok. 1330–1401), najstarszy z synów Bernarda świdnickiego⁹⁰. Książę cieszyński Fryderyk (ok. 1480–1507), syn Kazimierza II cieszyńskiego, studiował w Wiedniu i Bolonii. W 1503 r. został rektorem uniwersytetu w Wiedniu. Młody książę, będący od 1501 r. koadiutorem biskupstwa wrocławskiego, zmarł w czerwcu 1507 r. podczas

⁸³ I. Eberl, *Cystersi. Historia zakonu europejskiego*, Kraków 2011, s. 267.

⁸⁴ J. Sondel, *Przywileje fundacyjne Uniwersytetu Jagiellońskiego oraz przywilej nadania szlachectwa jego profesorom (z historyczno-prawnym komentarzem)*, Kraków 2015, 231–233.

⁸⁵ J. Kadlec, *Franciszkanie na ziemiach czeskich w okresie przedhusyckim oraz ich studium generale*, w: *Franciszkanie na ziemiach polskich*, red. J. Kłoczowski, Kraków 1983, s. 273; D. Karczewski, *Franciszkanie w monarchii Piastów i Jagiellonów w średniowieczu. Powstanie – rozwój – organizacja wewnętrzna*, Kraków 2012, s. 81 i nn.

⁸⁶ M. Markowski, op. cit., s. 188–191.

⁸⁷ Ibidem, s. 187–212.

⁸⁸ M. Markowski, op. cit., s. 219 i n.

⁸⁹ M. Woźny, *Problem studiów praskich księcia opolskiego Bolka V*, „Średniowiecze Polskie i Powszechne” 2015, t. 7, s. 36–44; idem, *Który Bolko? Wokół problemu identyfikacji sprawy napadu na studenta praskiego*, „Średniowiecze Polskie i Powszechne” 2019, t. 11, s. 330–337, badacz ten opowiada się za „kandydaturą” Bolka V, polemizując przy tym z Robertem T. Tomczakiem, twierdzącym, że studentem praskim był Bolko IV opolski, *Praskie studia księcia opolskiego Bolka V – problem identyfikacji*, „Średniowiecze Polskie i Powszechne” 2019, t. 11, s. 316–329.

⁹⁰ K. Ratajczak, *Zagraniczna edukacja książąt z dynastii piastowskiej*, w: *Polonia i Polacy za granicą – kulturowe i edukacyjne obszary badań i doświadczeń*, red. A. Boroń i in., Poznań 2020, s. 26 i nn.

podróży akademickiej z Bolonii do Sieny⁹¹. Jeden z ostatnich Piastów, Jan Chrystian (1618–1672), wychowywał się wraz z Bogusławem Radziwiłłem w Kiejdanach, gdzie nauczył się języka polskiego, a studia uniwersyteckie odbył we Frankfurcie nad Odrą⁹². Jego syn, Jerzy Wilhelm (ur. 1660–1675), zdobył wykształcenie pod kierunkiem marszałka dworu Augusta Fryderyka Bohne i lekarza Henryka Martiniego. Wzorem ojca studiował we Frankfurcie, mówił w języku polskim, włoskim, hiszpańskim, francuskim, oczywiście znał także łacinę⁹³.

**

Kompleksowe opracowanie liczby studentów z ziem polskich kształcących się na uniwersytetach niemieckich możliwe będzie za sprawą analizy potężnej bazy danych *Repertorium Academicum Germanicum*, dostępnej online⁹⁴.

Powodem, dla którego młodzież z ziem polskich wybierała młode uczelnie niemieckie zamiast cieszących się prestiżem uniwersytetów włoskich i francuskich, były zdecydowanie niższe koszty wyjazdów na te pierwsze. Niewątpliwie do takich, a nie innych destynacji przyczyniały się władze miejskie i kapituły katedralne, prowadząc odpowiednią politykę stypendialną. Znamienne w tym kontekście są stosunkowo liczne stypendia fundowane od pierwszej połowy XV w. przez miasta pruskie i inflanckie⁹⁵. Dodać należy, że nie widać tu znaczących różnic między Prusami Królewskimi a Prusami Zakonnymi, sytuacja w tym zakresie zmieniła się dopiero w czasach reformacji i kontrreformacji, kiedy wybór ośrodka akademickiego podyktowany był nie tylko względami ekonomicznymi, ale i religijnymi.

Bibliografia

Źródła

Die Amtsbücher der Universität Heidelberg, Reihe A.: *Die Rektorbücher der Universität Heidelberg*, t. 1. 1386–1410, z. 1, red. J. Miethke, H. von Lutzmann, H. Weisert, N. Martin, T. Pleier, Heidelberg 1986; z. 2, red. J. Miethke, H. von Lutzmann, H. Weisert, T. Pleier, L. Schuba, Heidelberg 1990.

Karol IV Luksemburski, *Liber de gestis mei* = *Księga moich uczynków*, tłum. tekstu autobiografii z języka łacińskiego M. Nowakowska, wstęp, posł., przyp. i bibliog. A. Paner, Gdańsk 2019.

⁹¹ K. Jasiński, *Rodowód Piastów śląskich*, t. 3, *Piastowie opolscy, cieszyńscy i oświęcimscy*, Wrocław 1977, s. 192; Z. Boras, *Książęta piastowscy Śląska*, Katowice 1974, s. 341.

⁹² Zob. biografię księcia: A. Kisza, *Jan Chrystian, ewangelicki książę piastowski*, Warszawa 1981.

⁹³ Z. Boras, op. cit., s. 414.

⁹⁴ <https://rag-online.org/datenbank/datenbank> [dostęp: 30.01.2025].

⁹⁵ J. Tandecki, *Piśmienność pragmatyczna, pisarze i kancelarie w wielkich miastach pruskich i inflanckich w średniowieczu*, Toruń 2021, s. 201 i nn.

- Kink R., *Geschichte der kaiserlichen Universität zu Wien nach den Quellen*, Bd 2, Wien 1854.
Monumenta Historica Universitatis Carolo-Ferdinandae Pragensis, t. 2, pars 1, Pragae 1834.
 Toepke G., *Die Matrikel der Universität Heidelberg*, t. 1–3, Heidelberg 1889.
 Tomkowicz S., *Metrica nec non liber de nationis Polonicae Universitatis Lipsiensis ab Anno 1409 – usque ad 1600*, Kraków 1881.
 Tříška J., *Repertorium biographicum Universitatis Pragensis praehussitae 1348–1409*, Praha 1981.
 Winkelmann E., *Urkundenbuch der Universität Heidelberg*, t. 1–2, Heidelberg 1886.

Opracowania

- Bielak W., *Devotio moderna w polskich traktatach duszpasterskich powstałych do połowy XV wieku*, Lublin 2002.
 Biskup M., *Die Bedeutung der Leipziger Universität für das intellektuelle Leben des polnischen Staates im 15. bis zur Mitte des 16. Jahrhunderts*, w: idem, *Opera minora. Studia z dziejów zakonu krzyżackiego, Prus, Polski i krajów nadbałtyckich*, Toruń 2002.
 Boras Z., *Książęta piastowscy Śląska*, Katowice 1974.
 Borawska T., *Czynniki kulturowe na Warmii w średniowieczu i w czasach nowożytnych*, „Komunikaty Mazursko-Warmińskie” 2004, nr 4, s. 437–451.
 Borawska T., *Studia uniwersyteckie młodzieży grudziądzkiej w średniowieczu i u progu czasów nowożytnych (XIV–XVI wiek)*, „Rocznik Grudziądzki” 2012, t. 20, s. 43–65.
 Bünz E., *Die Leipziger Universitätsgründung – eine Folge des Kuttener Dekret*, w: *Universitäten, Landesherren und Landeskirchen: Das Kuttener Dekret von 1409 im Kontext der Epoche von der Gründung der Karlsuniversität 1348 bis zum Augsburger Religionsfrieden 1555*, hrsg. v. B. Zilynská, Praha 2010 (*Historia Universitatis Carolinae Pragensis*, t. 49, fasc. 2), s. 55–64.
 Bünz E., Rudersdorf M., Döring D., *Geschichte der Universität Leipzig 1409–2009*, Bd. 1, *Spätes Mittelalter und Frühe Neuzeit 1409–1830/31*, Leipzig 2009.
 Czyżak M., *Kapituła katedralna w Gnieźnie w świetle metryki z lat 1408–1448*, Poznań 2003.
Dějiny University Karlovy 1347/48–1622, vol. 1, red. M. Svatoš, Praha 1995.
 Dembiński P., *Poznańska kapituła katedralna schyłku wieków średnich. Studium prozopograficzne 1428–1500*, Poznań 2012.
 Eberl I., *Cystersi. Historia zakonu europejskiego*, Kraków 2011.
 Elminowski J., *Stosunki polityczne między Piastami a Luksemburgami i Wittelsbachami w pierwszej połowie XIV wieku*, Toruń 2003.
 Gramsch R., *Erfurter Juristen im Spätmittelalter. Die Karrieremuster und Tätigkeitsfelder einer gelehrten Elite des 14. und 15. Jahrhunderts* [Education and Society in the Middle Ages and Renaissance, 17], Leiden–Boston 2003.
 Grążawski K., *Życie codzienne miast zakonu krzyżackiego w Prusach*, Olsztyn 2022.
 Heck R., *Związki Śląska z Polską w XIV i XV w.*, w: *Śląsk i Pomorze w historii stosunków polsko-niemieckich w średniowieczu. XII Konferencja Wspólnej Komisji Podręcznikowej PRL – RFN Historyków 5–10 VI 1979 r.*, Olsztyn, red. M. Biskup, Poznań 1987, s. 62–80.
 Iwańczak W., *Jan Luksemburski a Polska*, w: *Polacy w Czechach, Czesi w Polsce. X–XVIII wiek*, red. H. Gmiterek, W. Iwańczak, Lublin 2004, s. 13–30.
 Jasiński K., *Rodowód Piastów śląskich*, t. 3, *Piastowie opolscy, cieszyńscy i oświęcimscy*, Wrocław 1977.
 Kaczmarek K., *Studia uniwersyteckie cystersów z ziem polskich w okresie średniowiecza*, Poznań 2002.

- Kadlec J., *Franciszkanie na ziemiach czeskich w okresie przedhusyckim oraz ich studium generale*, w: *Franciszkanie na ziemiach polskich*, red. J. Kłoczowski, Kraków 1983, s. 267–274.
- Karczewski D., *Franciszkanie w monarchii Piastów i Jagiellonów w średniowieczu. Powstanie – rozwój – organizacja wewnętrzna*, Kraków 2012.
- Kisza A., *Jan Chrystian, ewangelicki książę piastowski*, Warszawa 1981.
- Kłoczowski J., *Polska prowincja dominikańska w średniowieczu i Rzeczypospolitej Obojga (wielu) narodów*, Poznań 2008 [„Studia nad historią dominikanów w Polsce”, t. 5].
- Kłoczowski J., *Zakon braci kaznodziejów w Polsce 1222–1972. Zarys dziejów*, w: *Studia nad historią dominikanów w Polsce 1222–1972*, red. J. Kłoczowski, t. 1, Warszawa 1975, s. 19–141.
- Kowalczyk M., *Colligite fragmenta ne pereant... Studia z dziejów Uniwersytetu Krakowskiego w średniowieczu*, Kraków 2010.
- Kozieł L., *Polscy studenci na Uniwersytecie w Würzburgu w XVI i XVII w. – studium statystyczne*, „Rozprawy z Dziejów Oświaty” 1997, t. 38, s. 27–50.
- Krzyżaniakowa J., *Mateusz z Krakowa. Działalność w Pradze w latach 1355–1394*, w: eadem, *Nie ma historii bez człowieka. Studia z dziejów średniowiecza*, Poznań 2011, s. 35–73.
- Krzyżaniakowa J., *Ostatni Polacy na Uniwersytecie Praskim w XV wieku*, w: *Scriptura, custos, memoriae. Prace historyczne*, red. D. Zydorek, Poznań 2001, s. 437–459.
- Krzyżaniakowa J., *Profesorowie krakowscy na uniwersytecie w Pradze – ich mistrzowie i koledzy*, w: *Cracovia – Polonia – Europa*, Kraków 1995, s. 505–527.
- Krzyżaniakowa J., *Studia praskie urzędników kancelarii Jadwigi i Jagiellty (problem identyfikacji)*, w: eadem, „Nie ma historii bez człowieka”. *Studia z dziejów średniowiecza*, Poznań 2011, s. 101–108.
- Kurr M., *Studenci Bytowa, Lęborka i Łeby w okresie średniowiecza do 1525 roku*, „Acta Cassubiana” 2008, t. 10, s. 29–40.
- Kusche B., „Ego collegiatus” – *Die Magisterkollegien an der Universität Leipzig von 1409 bis zur Einführung der Reformation 1539. Eine Struktur- und personengeschichtliche Untersuchung*, t. 2, Leipzig 2009.
- Labuda G., *O hołdach książąt śląskich w latach 1327–1335 i uznaniu zwierzchnictwa czeskiego nad Śląskiem przez króla polskiego w latach 1335–1339*, „Roczniki Historyczne” 1977, t. 43.
- Leszczyński H., *Studia w klasztorach cysterskich XIII–XIX wieku*, w: *Historia i kultura cystersów w dawnej Polsce i ich europejskie związki*, red. J. Strzelczyk, Poznań 1997, s. 345–357.
- Machilek F., *Die Schlesier an der Universität Prag vor 1409. Ein Forschungsbericht*, „Archiv für schlesische Kirchengeschichte” 1974, Bd. 32, s. 81–102.
- Markowski M., *Uniwersytet Krakowski w kontekście środkowoeuropejskim późnego średniowiecza i wczesnej nowożytności*, Olecko 2005.
- Mikulski K., *Mieszczanie toruńscy w kapitule warmińskiej i chełmińskiej*, w: *Duchowieństwo kapitulne w Polsce średniowiecznej i wczesnonowożytnej. Pochodzenie i funkcjonowanie elity kościelnej*, red. A. Radziwiński, Toruń 2000, s. 101–116.
- Molik W., *Polacy na Uniwersytecie w Heidelbergu 1803–1870*, „Kwartalnik Historii Nauki i Techniki” 1982, t. 27, nr 2, s. 313–335.
- Norman R., *Universities, Academics and the Great Schism*, London–New York–Melbourne 1979.
- Nowak Z.H., *O sposobach werbowania intelektualistów do Zakonu Krzyżackiego w Prusach w pierwszej połowie XV wieku*, „Zapiski Historyczne” 1980, t. 45, z. 2, s. 101–106.
- Nowak Z.H., *Związki Prus z uniwersytetami w Rostocie i Gryfii w XV i początkach XVI wieku*, „Zapiski Historyczne” 1968, t. 33, z. 4, s. 19–35.
- Nuding M., *Matthäus von Krakau. Theologie, Politiker, Kirchenreform in Krakau, Prag und Heidelberg zur Zeit des Grossen Abendländischen Schismas*, Tübingen 2007.
- Overfield J.H., *Humanism and Scholasticism in Late Medieval Germany*, Princeton 1985.

- Ożóg K., *Praskie studia pralatów i kanoników katedralnych metropolii gnieźnieńskiej w drugiej połowie XIV i na początku XV wieku. Uwagi o dotychczasowych badaniach nad kapitułami polskimi jako ośrodkami kultury umysłowej*, w: *Duchowieństwo kapitułne w Polsce średniowiecznej i wczesnonowożytnej*, red. A. Radziwiński, Toruń 2000, s. 133–162.
- Ożóg K., *Studia Krakowian na praskim uniwersytecie do początku XV w.*, w: *Miasta, ludzie, instytucje, znaki. Księga jubileuszowa ofiarowana Profesor Bożenie Wyrozumskiej w 75. rocznicę urodzin*, red. Z. Piech, Kraków 2008, s. 637–652.
- Ożóg K., *The Role of Poland in the Intellectual Development of Europe in the Middle Ages*, Kraków 2009.
- Ożóg K., *Wpływ środowiska uniwersyteckiego na kształtowanie i rozwój kultury religijnej w Polsce średniowiecznej*, w: *Animarum cultura. Studia nad kulturą religijną na ziemiach polskich w średniowieczu*, t. 1, *Struktury kościelno-publiczne*, red. H. Manikowska, W. Brojer, Warszawa 2008, s. 407–439.
- Partyka A., *Papieskie zatwierdzenia fundacji uniwersytetów środkowoeuropejskich w latach 1347–1386*, „*Analecta Cracoviensia*” 1977, t. 9, s. 9–27.
- Pawlak M., *Studia uniwersyteckie grudziądzan w epoce staropolskiej*, „*Zeszyty Naukowe Wyższej Szkoły Pedagogicznej w Bydgoszczy. Studia Historyczne*” 1993, t. 3, s. 59–67.
- Ratajczak K., *Szkolnictwo w Wielkopolsce na tle sąsiadów w okresie średniowiecza*, Poznań 2017.
- Ratajczak K., *The school legislation of the catholic church in the hussite times*, „*Saeculum Christianum*” 2020, t. 27, z. 2, s. 63–76.
- Ratajczak K., *Zagraniczna edukacja książąt z dynastii piastowskiej*, w: *Polonia i Polacy za granicą – kulturowe i edukacyjne obszary badań i doświadczeń*, red. A. Boroń i in., Poznań 2020, s. 17–34.
- Ritter G., *Die Heidelberger Universität. Ein Stück deutscher Geschichte. Das Mittelalter (1386–1508)*, t. 1, Heidelberg 1936.
- Schwingers R.Ch., *The Repertorium Academicum Germanicum (RAG) and the Geography of German Universities and Academics (1350–1550)*, w: *Geographies of the University*, red. P. Meusbürger, M. Heffernan, L. Suarsama, Heidelberg 2018 [*Knowledge and Space*, vol. 12], s. 23–42.
- Seibt F., *Johannes Hus und der Abzug der deutschen Studenten aus Prag 1409*, w: idem, *Hussitenstudien. Personen. Ereignisse. Ideen einer frühen Revolution*, „*Veröffentlichungen des Collegium Carolinum*”, t. 60, (wyd. 2), München 1991, s. 1–15.
- Seibt F., *Karol IV. Cesarz w Europie 1346–1378*, Warszawa 1996.
- Seibt F., *Von Prag bis Rostock. Zur Gründung der Universitäten im Mitteleuropa*, w: idem, *Mittelalter und Gegenwart. Ausgewählte Aufsätze. Festgabe zu seinem 60. Geburtstag*, hrsg. von W. Eberhard und H.-D. Heimann, Sigmaringen 1987, s. 197–217.
- Šmahel F., *Alma Mater Pragensis. Studie k počátkům Univerzity Karlovy*, Praha 2016.
- Šmahel F., *Pražské universitní studenstvo v předrevolučním období 1399–1419*, „*Rozpravy Československé Akademie Věd*” 1967, R. 77, z. 3.
- Sondel J., *Przywileje fundacyjne Uniwersytetu Jagiellońskiego oraz przywilej nadania szlachectwa jego profesorom (z historyczno-prawnym komentarzem)*, Kraków 2015.
- Tandecki J., *Obywatele miast pruskich w zakonie krzyżackim*, w: *Zakon Krzyżacki a społeczeństwo państwa w Prusach. Zbiór studiów*, red. Z.H. Nowak, Toruń 1995, s. 35–49.
- Tandecki J., *Piśmienność pragmatyczna, pisarze i kancelarie w wielkich miastach pruskich i inflanckich w średniowieczu*, Toruń 2021.
- The First Decades of Prague University: Transforming Intellectual Space in 14th Century Central Europe*, red. J. Odstrčilík, F. Batista, R. Burgazzi, Prague 2016.
- Tomczak R.T., *Kontakty edukacyjne Polaków z uniwersytetami praskimi w okresie średniowiecza. Studium prozopograficzne*, Poznań 2020.

- Tomczak R.T., *Praskie studia księcia opolskiego Bolka V – problem identyfikacji*, „Średniowiecze Polskie i Powszechne” 2019, t. 11, s. 316–329.
- Wielgosz Z., *Studia uniwersyteckie Kościaniaków w okresie Odrodzenia*, w: *Pamiętnik Towarzystwa Miłośników Ziemi Kościańskiej*, Kościan 1972, s. 87–100.
- Wielgosz Z., *Z dziejów reformacji w renesansowym Kościanie*, w: *Mente et litteris. O kulturze i społeczeństwie wieków średnich*, red. H. Chłopocka i in., Poznań 1984, s. 333–338.
- Wolgast E., *Die Universität Heidelberg: 1386–1986*, Berlin–Heidelberg 1986.
- Wostry W., *Die Schlesier an der Universität Prag vor 1409*, „Zeitschrift des Vereins für Geschichte Schlesiens” 1932, t. 66, s. 1–33.
- Woźny M., *Który Bolko? Wokół problemu identyfikacji sprawcy napadu na studenta praskiego*, „Średniowiecze Polskie i Powszechne” 2019, t. 11, s. 330–337.
- Woźny M., *Problem studiów praskich księcia opolskiego Bolka V*, „Średniowiecze Polskie i Powszechne” 2015, t. 7, s. 36–44.
- Zygner L., *Początki kariery kościelnej Jakuba z Kurdwanowa herbu Syrokomla*, w: *Duchowieństwo kapitulne w Polsce średniowiecznej i wczesnonowożytnej*, red. A. Radziwiński, Toruń 2000, s. 197–214.
- Żołądź D., *Studenci polscy z Korony i Litwy w Heidelbergu w okresie reformacji*, „Rozprawy z Dziejów Oświaty” 1994, t. 36, s. 3–17.